

PRETHODNO PRIOPĆENJE

Komasacija zemljišta i zaštita krajobraza

Mira Ivković, Marko Džapo, Iva Ališić

Geodetski fakultet, Kačićeva 26, Zagreb, mivkovic@geof.hr

Sažetak

Jedan od problema koji ograničava brži razvoj poljoprivredne proizvodnje u Republici Hrvatskoj su mala obiteljska gospodarstva s usitnjenim i neuređenim zemljištem. Komasacija zemljišta je postupak kojim se okrupnjava i uređuje zemljište i to je jedini učinkoviti način da se riješe i brojni drugi problemi ruralnog prostora naše zemlje. Međutim, pritom treba voditi brigu o zaštiti prirodnog okoliša koji može biti ugrožen nerazumnim zahvatima na zemljištu. Potreba za povećanjem poljoprivredne proizvodnje koja se može postići komasacijom zemljišta i potreba očuvanja krajobraza su na neki način u suprotnosti, a rješenje je kompromis između tih suprotstavljenih interesa. Planiranim zahvatima u prostoru treba što manje mijenjati prirodna obilježja krajolika, kako bi se očuvale lokalne posebnosti.

Ključne riječi: komasacija zemljišta, unapređenje poljoprivrede, zaštita krajobraza

Uvod

U Republici Hrvatskoj se već desetke godina odvija proces napuštanja sela i njihovo odumiranje. Ovakvi su procesi u razvijenim zemljama implicirali profesionalizaciju poljoprivrede, a što je u Hrvatskoj gotovo potpuno izostalo. Klasično seljaštvo izumire, a nisu ga zamijenili napredni poljoprivrednici. Većina ruralnih naselja nema dovoljno vitalnosti da bi sama mogla preokrenuti nepovoljne razvojne trendove (Nejašmić, Toskić, 2000). Zbog toga je Vlada odlučila poduzeti niz mjera u cilju revitalizacije ruralnih područja i stvaranje pravno-gospodarski povoljnijih uvjeta rada za život na selu te tako usporiti emigraciju seoskog stanovništva. Snažan poticaj oživljavanju ruralnog prostora i promišljanju suvremenog koncepta ruralnog razvoja dolazi iz procesa pridruživanja Europskoj uniji. Prema Strategiji razvoja poljoprivrede i ribarstva R. Hrvatske, usvojenoj 2002. godine (NN 89/02.), obiteljskim gospodarstvima se daje stožerno mjesto u budućem razvitku poljoprivrede, a kao osnovni zadatak nameće se pitanje formiranja tih gospodarstava.

Ruralnom stanovništvu treba pružiti uvjete za kvalitetan život, prije svega uvjete za isplativu poljoprivrednu proizvodnju, a zatim i suvremeni infrastrukturni standard, sličan onome kakav postoji u urbanim sredinama. Temeljni cilj poljoprivredne politike je stoga poticanje razvijanja suvremenog, djelotvornog i konkurentnog poljodjelstva te učinkovitija proizvodnja poljoprivrednih proizvoda, ali na način koji štiti prirodne potencijale zemlje.

U Hrvatskoj su velik problem u razvoju ekonomičnije poljoprivredne proizvodnje mala obiteljska gospodarstva s velikom usitnjenošću zemljišta. Najefikasniji način da se ukloni taj problem na nekom području je provođenje komasacije zemljišta, ali je treba provesti u skladu prostornih planova i vodeći računa o očuvanju krajobraza. Zbog toga u postupku komasacije zemljišta trebaju sudjelovati stručnjaci iz različitih područja da bi učinci njezinog provođenja dali najbolje rezultate.

Kao posebnu vrijednost i prednost Hrvatske treba istaknuti bogatstvo biološke i krajobrazne raznolikosti. Poljoprivredne površine su najbogatije riznice biljnih i životinjskih vrsta te osnovna sastavnica krajobraza. Zbog toga je očuvanje i unapređenje biološke i krajobrazne raznolikosti u poljoprivredi posebno važno za održivi razvitak

Hrvatske. Postavljeni ciljevi poljoprivredne politike u Zakonu o poljoprivredi (NN 66/01.) stoga obuhvaćaju, ne samo osiguranje prehrambene sigurnosti stanovništva i promicanje konkurentne poljoprivredne proizvodnje, već i čuvanje prirodnih resursa, ekološke poljoprivrede te napredak seoskih područja.

Materijal i metode

Ruralna područja Hrvatske čine više od 90% kopnenog dijela zemlje, a na njemu živi oko 47% ukupnog stanovništva. Ta područja su uglavnom slabo razvijena, naročito u nekim dijelovima Hrvatske. Činjenica je da se s tih područja ubrzano odseljava stanovništvo što dovodi i do širenja zapuštenih ruralnih prostora. Čak 77% ruralnih područja Hrvatske ima danas obilježje izrazitog zaostajanja u razvoju. Samo 8% ruralnih područja se razvija uravnoteženo, a tek 4% bilježi rast (URL 1-Uniform Resource Locator). Zbog promjene starosne strukture, velike površine zemljišta drže staračka domaćinstva koja nisu u stanju proizvoditi niti za sebe, a kamo li za tržište. Stoga se može reći da su oni vlasnici neiskorištenog bogatstva koje bi trebalo koristiti za razvoj, a ne da stoji zapušteno.

Hrvatski ruralni prostor obilježavaju (URL 1):

- poljoprivreda i šumarstvo kao osnovne grane djelatnosti,
- slabo razvijena infrastruktura,
- slabo razvijeno zdravstvo, prosvjeta, sport, kultura, ...,
- tradicijski oblici kulture, socijalna susjedska i rodbinska integracija i povezanost.

Ruralni prostori u suvremenoj Europi prerastaju u ekološki ugodna obitavališta s urbanom infrastrukturom i opremom te postaju zelene oaze mira i odmora. Zbog toga se i u Hrvatskoj pokreću određene mjere da bi se ruralni prostor po uvjetima života približio urbanim sredinama. Kako je strateški cilj Hrvatske ući što prije u Europsku uniju, to se njena strategija razvoja sela mora podudarati s onom koja je zacrtana u smjernicama za ruralni razvoj Europske unije. Strateške se smjernice odnose na nekoliko područja, a najznačajnija su (URL 1):

- povećanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva,
- unapređenje okoliša i poljoprivrede,
- unapređenje kvalitete života u ruralnim područjima,
- izgradnja lokalnih sposobnosti za zapošljavanje.

Povećanje konkurentnosti poljoprivrede, kao jedna od mjera predviđena smjernicama, u Hrvatskoj treba imati prioritet, ako se želi spriječiti odlazak seoskog stanovništva iz ruralnih područja. Tek profitabilna poljoprivreda potaći će mlađu seosku populaciju da ostane živjeti na selu. Razvoj i unapređenje ruralnih prostora neminovno zahtjeva veliki broj zahvata u prostoru kojih posljedice mogu biti i neželjene promjene u njemu. Najučinkovitija mjera unapređenja ruralnih područja Hrvatske može biti komasacija zemljišta (Ivković, 2005). Međutim, komasacija zemljišta je izrazito veliki zahvat u prostoru i eventualna nebriga za krajobraz pri njoj provedbi moglo bi dovesti do njegove devastacije.

Rezultati i rasprava

Krajobraz je odraz prirodnog i ljudskog djelovanja na određenom području te ga različiti zahvati u prostoru mogu značajno promijeniti. Praćenje tokova zaštite krajobraza kao i određivanje njegove iznimnosti, nova je strategija zaštite krajobraza u Europi. Hrvatska je potpisnica Konvencije o europskim krajobrazima čime se obvezala da će ugraditi krajobraz u svoje politike regionalnog i urbanističkog planiranja, a u cilju njegove zaštite. Stoga je i donijela Strategiju i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti još 1999. godine. Dio nacionalnog teritorija zaštićen je od društvenog upliva na temelju posebnih, prirodnih i specifičnih vrijednosti. Zbog toga je danas zaštitu potrebno više usmjeriti na

prostore izvan zaštićenih dijelova prirode, tj. područja gdje je dozvoljeno ljudsko djelovanje.

Zaštita cjelokupnog krajobrazza Hrvatske van zaštićenih područja moguća je jedino ako se na svim razinama planiranja uvede sustav uređenja prostora i zaštite okoliša. U hrvatskim ruralnim prostorima prevladava krajobraz malih parcela sastavljen od mozaika obradivih parcela, livada i pašnjaka s mnogo biljnih vrsta koje služe za ispašu stoke. Za očuvanje i unapređenje krajobrazne raznolikosti zacrtane su tri prirodno-geografske regije: panonska Hrvatska, gorska Hrvatska i jadranska Hrvatska. Svaka od tih regija obuhvaća posebne osnove krajobrazza. U takvim okvirima potrebno je odrediti i izdvojiti iznimne krajobrazze kao reprezentativna područja sa smjericama njihove zaštite. Zatim je potrebno pripremiti podloge i postupke za određivanje namjene korištenja prostora te načina postupanja s krajobrazom u okviru namjenskog korištenja prostora i projektiranja potrebnih zahvata. Jedna od stručnih podloga za planiranje zahvata u prostoru treba biti krajobrazna osnova koja planeru omogućava povećanje spoznaje o krajobrazu u kojem planira. Fotogrametrijski snimci i orto-foto planovi koji se izrađuju u postupku komasacije neke katastarske općine mogu idealno poslužiti za izradu takve stručne podloge.

Kako pri izvođenju komasacije može biti najviše ugrožen prirodni okoliš, u postupku treba voditi brigu o (Prosen, 1997):

- zaštititi ljepote i karakteristika pejzaža,
- odgovarajućim mjerama zaštititi pojedina životna staništa biljnih i životinjskih vrsta,
- zaštititi prirodne resurse a prvenstveno vode i tla od utjecaja erozije, vjetra i vode.

Da bi se uspelo u očuvanju prirodnog okoliša pri provedbi komasacije zemljišta moraju se definirati određeni ciljevi, a to su (Gostović, 1991):

- očuvanje, poboljšanje i formiranje novih biotopa,
- umrežavanje ekološki vrijednih elemenata u kompletne sisteme biotopa,
- ozelenjivanje i ekološko poboljšanje pojasa duž putova i kanala,
- sađenje biljaka i stvaranje biotopa na površinama koje se više ne upotrebljavaju za poljoprivrednu proizvodnju,
- izdvajanje ekološki vrijednih površina iz intenzivnog poljoprivrednog iskorištavanja,
- razvijanje koncepcije podizanja živih ograda duž granica parcela bogatih vrsta,
- davanje podrške vlasnicima koji su spremni da prihvate ekstenziviranje proizvodnje,
- davanje podrške nadležnima za zaštitu prirode prilikom utvrđivanja površina za biotope i zaštitu pejzaža.

U Hrvatskoj je najveća potreba za provođenjem tzv. radikalnih komasacija koje uključuju i melioracijske zahvate, a koji uzrokuju naročito značajne promjene krajobrazza. Međutim, i individualno okrupnjavanje zemljišta, bez stručnog nadzora, može značajno osiromašiti krajobraz. Iskustva iz prošlosti pokazuju da komasacija zemljišta, fokusirana samo na povećanje proizvodnje, bez uzimanja u obzir ekološkog aspekta, jednostavno vodi do gubitka biološke raznolikosti, erozije tla, osjetljivosti tla na sušu i destrukcije krajobrazza (Lisec i dr. 2005). Tako je u nekim razvijenim europskim zemljama poljoprivredna proizvodnja povećana komasacijom zemljišta ali je pritom oštećen i osiromašen pejzaž. Zbog toga je važno da se prije izvođenja komasacije na nekom području utvrdi ekološka vrijednost zemljišta, koja nakon provedene komasacije ne bi smjela biti manja. Ako je zemljište istovremeno namijenjeno za poljoprivredu i njegovanje ekoloških procesa, onda je njegova iskoristivost najbolja. U takovom pristupu ravnoteže poljoprivrede i krajobrazza, najvažniju ulogu imaju biotopi. U ruralnim područjima to su žive ograde, ivice polja i putova, kanali, obale vodotoka i nasipi, drvoredi, neizgrađeni poljski putovi, barice, grupe

drveća ili pojedinačno drveće, šikare, neobrađene površine itd. Sve to obogaćuje sliku krajobraza i povoljno djeluje na mikroklimu područja te doprinosi očuvanju prirodne raznolikosti.

Projekt komasacije zemljišta treba zadovoljiti opće i lokalne interese na prostoru gdje se provodi, a mora biti u skladu prostornih i urbanističkih planova. U projektu komasacije stoga treba odrediti područja sa slijedećim funkcijama (Wilkowski, Pulecka, 2002):

- područja intenzivne poljoprivredne proizvodnje,
- područja koja se periodično koriste za poljoprivrednu proizvodnju,
- područja intenzivne šumske proizvodnje,
- buduća građevinska područja,
- područja predviđena za rekreaciju,
- zaštićena područja zbog njihove visoke ekološke vrijednosti,
- područja planirana za infrastrukturne objekte.

To znači da se komasacijom zemljišta ujedno rješava i potreba uređenja prostora. Krajobraz se ne može razmatrati na osnovi pojedinačnih sastavnica već samo kao prostorno-ekološka, gospodarska i kulturna cjelina. Prema smjernicama prostornog uređenja ciljevi su osigurati (URL 2).

- krajolik s visokim stupnjem gospodarske učinkovitosti (proizvodnosti, funkcionalnosti i raznolikosti u korištenju prostora),
- krajolik s visokim stupnjem prirodnosti,
- krajolik s visokim stupnjem identiteta,
- nove kvalitete krajolika, osobito vezane uz naselja,
- sanaciju postojećih i sprečavanje novih oštećenja,
- inventarizaciju i vrednovanje nacionalno, regionalno i lokalno karakterističnih ili rijetkih uzoraka krajolika i zaštitu najkvalitetnijih krajolika kao dijela prirodne i kulturne baštine.

Komasacijom zemljišta se primarno nastoji okrupniti poljoprivredna gospodarska domaćinstva da bi se povećala njihova učinkovitost. Povećanje poljoprivrednih parcela ne može se postići bez sječe drveća i živih ograda, preoravanja uskih zelenih pojaseva pored putova i kanala itd. Zbog toga treba, za potrebe zaštite pejzaža, utvrditi najveće dozvoljene površine parcela te time smanjiti promjenu prirodnog okoliša.

Zaključak

U Republici Hrvatskoj je velika potreba unapređenja ruralnih prostora u svrhu poboljšanja životnih uvjeta seoskog stanovništva. U svrhu povećanja poljoprivredne proizvodnje, a time sigurnije egzistencije seoske populacije, veliki problem čine mala obiteljska gospodarstva s velikom usitnjenošću zemljišta. Najefikasniji način da se otkloni taj problem je provođenje komasacije zemljišta, kojoj je primarni cilj okrupnjavanje poljoprivrednih gospodarstava.

Međutim, u provođenje komasacija zemljišta treba krenuti s velikom pažnjom i interdisciplinarno, da se ne bi učinile pogreške kakve su se desile u nekim slučajevima ranije provedenih komasacija u razvijenim europskim zemljama, ali i kod nas. Planiranim zahvatima u prostoru treba što manje mijenjati krajolik kako bi se očuvale lokalne posebnosti. Vrednovanje i uvažavanje posebnosti svakog hrvatskog područja preduvjet je za sveukupnu ekonomsku učinkovitost i ekološki ispravan razmještaj poljoprivredne proizvodnje i uspješnost njezina razvitka.

Potreba za povećanjem poljoprivredne proizvodnje, koja se može postići komasacijom zemljišta i potreba očuvanja prirodnog okoliša na neki način su u suprotnosti. Naime, komasacija zemljišta, osim brojnih pozitivnih učinaka, može imati i neke negativne, ako se o tome na vrijeme ne vodi računa. Povećanje poljoprivrednih parcela ne može se postići

bez sječe drveća i živih ograda, preoravanja uskih zelenih pojaseva pored putova i kanala itd. Neselektivnim "čišćenjem pejzaža" stvaraju se nepovoljni uvjeti za život mnogih divljih biljnih i životinjskih vrsta i narušava se biološka ravnoteža u prirodi. U projektu komasacije zemljišta stoga treba definirati i određene ciljeve koji se odnose na zaštitu prirodnog okoliša i očuvanje njegove raznolikosti. Drugim riječima, radi usklađivanja različitih interesa poljoprivrede i zaštite okoliša, neophodno je projekt komasacije zemljišta izraditi u skladu s prostornim planom određenog područja koji mora imati i komponentu zaštite krajobraza. Očuvanje seoskog krajolika te unapređenje sela i seoskog prostora treba planirati na način da se uskladi gospodarski i prostorni razvoj. Tada komasacija zemljišta može postati instrument potpunog uređenja ruralnog prostora.

Literatura

- Gostović, M. (1991): Poljoprivreda, biotopi, zaštita čovjekove okoline i komasacija, Geodetski list, Zagreb, br. 4-6, str.187-196
- Ivković, M. (2005): Erneuerung der Katasterpläne in der Republik Kroatien, Allgemeine Vermessungs-Nachrichten 2, Karlsruhe, str. 58-64.
- Lisec, A., Pintar, M. (2005): Conservation of natural ecosystems by land consolidation, Acta agriculturae Slovenica, 85-1, str.73-82
- Nejašmić, I., Toskić, A. (2000.), Razmještaj stanovništva u Republici Hrvatskoj - dio općih demografskih i društveno-gospodarskih procesa, Geoadria, Zadar, 93-104.
- Prosen, A. (1997): Agrarne operacije kao sredstvo za uređenje prostora, Prvi hrvatski kongres o katastru, Zbornik radova, str.227-235.
- Wilkowski, W., Pulecka, A. (2002): Landscape aspects in land consolidation procedures in Poland, FIG XXII International Congress, Washington
- URL 1: www.hrvatski-farmer.hr, 31. 03. 2008.
- URL 2: www.mzopu.hr, 25. 03. 2008.
- NN 89/2002: Strategiji razvoja poljoprivrede i ribarstva R. Hrvatske
- NN 66/2001: Zakon o poljoprivredi

Land Consolidation and Landscape Protection

Abstract

One of the problems imitating quicker development of agricultural production in the Republic of Croatia are small family estates with small and undeveloped land. Land consolidation is the procedure of consolidating and developing the land, and it is the only efficient way to solve other numerous problems of the rural area of our country. However, the protection of natural environment should also be taken care of because it cannot be threatened by unreasonable processes on the land. The need to increase agricultural production that can be achieved with land consolidation and the need to preserve the natural landscape are in some way contradictory, and the solution is to compromise between these conflicted interests. Planned procedures in the area should change as few landscape characteristics as possible, in order to preserve local characteristics.

Key words: land consolidation, rural area, landscape protection